

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до проведення самостійної роботи студентів з
курсу “Філософія” для студентів 2 курсу МТЕ і І
курсу ФЕУ денної форми навчання

2019

Методичні вказівки до проведення самостійної роботи студентів з курсу “Філософія” для студентів 2 курсу МТЕ і I курсу ФЕУ денної форми навчання / Укл.: О.М.Повзло - Запоріжжя: “НУ Запорізька політехніка”, 2019. – 30 с.

Укладач: О.М.Повзло, доцент, канд.філос.наук

Рецензент: Л.Д.Кривега, професор, д-р.філос.наук

Відповідальний
за випуск: О.В.Бондаренко, професор, д-р.філос.наук

Затверджено
на засіданні кафедри
“Філософії”
Протокол № 3
від “04” листопаду 2019.

Рекомендовано до видання
НМК Гуманітарного
факультету
Протокол № 3
від “21” листопаду” 2019.

Вступ

Методичні вказівки до виконання самостійної роботи студентів денної форми навчання з курсу «Філософія» розроблені у відповідності до навчальної програми дисципліни «Філософія», що є складовою стандартів освіти і їх **метою** є виховання вміння (на прикладі вивчення історії основних теорій та проблем філософії середніх віків, відродження, вітчизняної філософії) самостійно вивчати філософію, аналізувати її форму і зміст.

Вирішення всіх завдань самостійної роботи вимагає від студента денної форми навчання інтегрованого застосування знань із різних тем й розділів цих дисциплін. При їх розв'язанні студент повинен продемонструвати творчу, розумову, раціональну діяльність.

Завдання самостійної роботи складені таким чином, що вони дозволяють з боку студента денної форми навчання показати вміння самостійно та плідне застосовувати методи, закони, категорії, принципи філософії, в рішенні теоретичних і проблемних задач пізнання, а також у застосуванні їх до аналізу об'єктивної реальності, а також показати здатність правильно і культурно мислити (вміння філософсько-теоретичного мислення), оволодіти основами філософського, логічного способів мислення, а також основними філософсько-логічними принципами та першоджерелами; досліджувати соціальні явища, аналізувати основні процеси та явища зовнішнього та внутрішнього світу людини; формувати власну точку зору, опираючись на зв'язок філософії з дійсністю; визначати засоби перетворення дійсності за допомогою філософії, логіки; аналізувати й обґрунтовувати філософські та соціокультурні особливості українського суспільного життя та української національної ідеї. Формування філософської культури кожного громадянина, тим паче майбутнього фахівця економіко-гуманітарного напрямку, є необхідною умовою успішного вирішення завдань економічного, соціально-політичного й духовного розвитку нашої країни.

За своїми теоретико-пізнавальними, навчально-методичними та філософськими параметрами завдання самостійної роботи студента відповідають вимогам Вищої школи. За структурою завдання складаються з трьох запитань: перше запитання – загальнотеоретичного філософського характеру, друге запитання – стосується конкретного розділу знань з філософії, третє запитання –

сформульоване у вигляді філософської або релігійної проблемної ситуації й передбачає самостійний шлях розмірковувань студента. Далі йдуть наступні розділи: 1. Робота над науковими поняттями і категоріями. 2. Робота над вузловими проблемами та ключовими питаннями теми. 3. Запропонування студентам прочитати уривок з підручника. 4. Тести для перевірки знань. 5. Запитання для перевірки знань. 6. Бліц – контрольна робота (студенти слухають запитання, а пишуть тільки відповіді).

Отже, виконання завдань самостійної роботи студента є реалізацією принципу комплексності в демонструванні знань з боку студента денної форми навчання, передбачає оцінювання всебічності охоплення засвоєного ним програмного матеріалу. Тому, тематика завдань самостійної роботи є рівнозначною за складністю.

Все це є необхідними моментами виконання самостійної роботи. Шляхами покращення виконання самостійної роботи можна назвати розгляд можливості використання студентами денної форми навчання при розв'язанні завдань самостійної роботи з філософії традиційного історичного та наукового потенціалу цих дисциплін, там де вони глибше висвітлюють проблеми всесвітнього і загальнолюдського характеру.

Виконання самостійної роботи з курсу «Філософія» передбачає також ознайомлення студентів денної форми навчання із основними теоріями та проблемами філософії середніх віків, відродження, вітчизняної філософії, їх історії, з розмаїттям підходів, методології, теоретичних побудов. Студент денної форми навчання коли він виконує завдання самостійної роботи повинен знати, що *сутність філософії* у запропонованих темах полягає у розмірковуваннях над загальними проблемами в системі «світ – людина – бог». Філософія виступає, по-перше, як система знання про світ в цілому та про ставлення людини до цього світу, а також її релігійний контекст (тобто, дослідження релігії як специфічного суспільного феномену, як складової індивідуального світогляду конкретної людини та як складного та неоднозначного феномену людської культури); по-друге, як комплекс принципів пізнання, як методологія пізнавальної діяльності. Рішення завдань самостійної роботи полягає у напрямку формування у студентів знань, навиків та умінь, що дозволить їм засвоїти методи та закони традиційного логічного мислення в рішенні

теоретичних і проблемних задач пізнання, а також у застосуванні їх до аналізу об'єктивної реальності. ,

У самостійної роботі студент при виконанні завдань, відповідей на запитання та тестів повинен персонально вибрати та розробити один з запропонованих викладачем варіантів. У кінцевому варіанті, виконання студентами різних завдань та відповідей на запитання самостійної роботи сприяє поглибленню теоретичних знань у цілому із філософії та їх закріпленню на семінарських заняттях. Тому, у самостійної роботі слід показати глибоке знання запропонованих тем, а також можливість застосувати ці знання на практиці.

ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Рекомендації щодо самостійного вивчення теми

Для засвоєння цієї теми в першу чергу доцільно звернути увагу на те, що середньовічна філософія являє собою той довгий відрізок в історії європейської філософії, який безпосередньо пов'язаний з християнською релігією. Тільки ті філософи, які розділяли релігійні та світські позиції християнства, могли розраховувати на визнання і популярність. Цим чітко визначеним змістом та напрямком середньовічна філософія відрізняється від попередньої античної філософії. Якщо грецька філософія виникла на ґрунті античного рабовласницького суспільства, то філософія Середньовіччя належить до епохи феодалізму (V-XV ст.). На відміну від грецької філософії, яка була пов'язана з язичницьким багатобожжям (політеїзмом), філософська думка середніх віків ґрунтується на вірі в єдиного бога (монотеїзм). Основу християнського монотеїзму становлять два важливі принципи: ідея божественного творіння та ідея божественного одкровення. Обидві ці ідеї тісно взаємопов'язані і сповідують єдиного бога, уособленого в людській подобі. Ідея творіння становить основу середньовічної онтології, а ідея одкровення є основою теорії пізнання (через бога). Тому, всіякий розвиток думки і філософії у Середні віки відбувається у релігійно - теологічних рамках. У цьому розвитку відображені внутрішні складнощі і протиріччя соціального та духовного процесів феодалізму. Найбільш відомими філософами Середніх віків є Августин Блаженний та Фома Аквінський - систематизатор середньовічної схоластики.

Для засвоєння цієї теми доцільно звернути увагу на такі проблеми:

1. Віра в Бога – не гіпотеза, а постулат.
2. Основні філософські характеристики середньовічного буття: символізм, канонічність, принцип несловесного вираження основних духовних змістів у формах культу, тощо.
3. Філософія середніх віків: перша модель ортодоксії (Блажений Августин) – схоластика – друга модель ортодоксії (Фома Аквінський).

Далі треба звернути увагу на наступні проблеми: християнський світогляд - основне джерело формування європейської середньовічної філософії; вчення про універсальну сутність та природу Бога; подвійність сприйняття буття людиною Середніх Віків; проблема душі, тіла, віри, розуму та людської волі; суперечка про універсали: реалізм та номіналізм; перша модель середньовічної філософії (Августин Блаженний); друга модель ортодоксії середньовічної філософії (Фома Аквінський).

А також для засвоєння цієї теми необхідно відпрацювати такі підрозділи цієї самостійної роботи::

1 Робота над науковими поняттями і категоріями

Для кращого засвоєння змісту визначеної теми необхідно з'ясувати певну кількість термінів:

1. релігія (від лат. - набожність, святиня; та відновлення розірваного зв'язку) - духовний феномен, який виражає не лише віру людини в існування надприродного Начала, що є джерелом буття всього існуючого, а й виступає для неї засобом спілкування з ним, входженням в його світ. Розв'язуючи практично ті ж самі, що і філософія світоглядні проблеми, релігія на противагу філософії апелює до віри, а не до раціонального мислення і логічної аргументації, до емоцій, а не до інтелекту. Характерні риси релігійного світогляду: теоцентризм. Ідея креаціоналізму. Поділ світу на природний і надприродний. Надприродне (Бог) визнається вищою, надсвітовою реально творчою силою. Монізм - першоосновою і першопричиною світу визнається першопочаток, який створює природу й людину, встановлює характер взаємовідносин між ними, а також природою та людиною, з одного боку, і Богом - з другого. Фаталізм - визнання наперед визначеності Богом життя людини, її долі. По суті, релігійний світогляд, заперечує свободу в бутті людини;

2. віра є надприродне. Надприродне (Бог, ангел, диявол) - особлива духовна сутність, яка існує сама по собі. Вона протилежна і нерідко протистоїть матеріальному світові (природі) й не підкоряється його законам. Віра - це і соціально-психологічний механізм, і спосіб передачі досвіду від людини до людини, від покоління до покоління. Догматичність і канонічність - дані Богом ідеї, моральні цінності, норми поведінки та спілкування визначаються абсолютними, тобто всезагальними, істинними, історично незмінними. Чуттєво-емоційне ставлення до дійсності і до самого себе. Людини пізнає Бога, його творіння, буття не розумом, а почуттями («божественним одкровенням», «переживанням», «інтуїцією віри» і т. д.);

3. християнство (від грец. - помазаник, месія) - монотеїстична релігія, яка виникла в I ст. н. е. в завдяки космополітизму (проголошується рівність всіх перед Богом, незалежно від національної і соціальної приналежності) і універсалізму християнського світогляду, а саме: догмат триєдності: Трійця: 1. Бог - Батько (безпочаткова першооснова); 2. Бог - Син або логос (смысловий або принцип, що оформляє); 3. Бог - Святий дух (животворящий принцип); догмат Боготілення - Ісус Христос - боголюдина, який прийняв страждання і смерть заради спокути людських гріхів і воскрес після смерті;

4. теоцентризм (грец. theos - Бог + лат. centrum - центр кола) — Бог - центр світобудови, буття світу й людини. Філософська концепція, в основі якої лежить розуміння Бога як абсолютного, досконалого, найвищого буття, джерела всього життя і будь-якого блага. При цьому основою моральності служить шанування Бога і служіння йому;

5. теологія (богослов'я) пов'язана з філософією, особливо, у тому випадку, коли Вічносуцого розглядають, як вічну і єдину Істину (софію), яка є предметом пошуків філософії. По суті богослов'я — це філософія, яка визнає існування Суцого, як унікальної Особи, на відміну від матеріалістичної філософії, яка намагається вивчати Суцє як матерію, яка не має особистості. До епохи Відродження, теологія вважалася найвищою наукою (див. схоластика) але у епоху Відродження її висновки були піддані критиці. Повернення філософії до античних витоків, ідеї гуманізму, та антропоцентризму перенесли акценти суспільства зі світу потойбічного у світ дійсний. У християнському сприйнятті термін «богослов'я» може бути

осмислений двояким чином. По-перше, як слово Бога про Самого Себе. Богослов'я вузькому розумінні — слово про Бога — стало можливим лише після зішестя на землю Сина Божого, Котрий відкрив нам істинне вчення про Бога. думку святителя Григорія Палами, Бог ради нас не тільки втілювався, але й став богословом. Це слово Бога про Себе і про створений Ним світ складає зміст Божественного Об'явлення. По-друге, загальноприйнятому значенні під богослів'ям розуміють вчення про Бога Церкви когось із богословів. Таким чином богослов'я є осмислення Божественного Об'явлення. давній Церкві сферою богослов'я було питання про Святу Трійцю;

6. ідея креаціоналізму - це ідея створення Богом світу з нічого;

7. схоластика (від лат. *школа*) - панівний у середньовічній Європі філософський і педагогічний метод і система середньовічної філософсько-теоретичної думки в якості типу релігійної філософії, для якого характерне принципове панування теології над усіма іншими формами пізнання, знання. З іншого боку, схоластика є методом, що полягав переважно у перегляді та порівнянні висловів попередніх мислителів і Біблії та виведенні нового синтезу, для якого буде характерно зв'язок догматів християнства і церкви з раціоналістичним поясненням і особливий інтерес до формально-логічної проблематики.. У повсякденному спілкуванні схоластикою часто називають знання, відірвані від життя, які засновані на абстрактних міркуваннях, що не перевірялися досвідом; 8. патристика (от греч. *патір*, лат. *pater* — отець) - у філософії загальна назва напряму, заснованого отцями церкви. У теології — це сукупність вчень отців церкви та авторитетних церковних письменників I—VIII століть (патрологія). Одним з найушавленіших її представників вважається Аврелій Августин — Блаженний;

9. апологетика (від. греч. - захист) - перша спроба побудувати філософську систему на основі християнських догматів; два напрями в питанні ставлення до попередньої язичницької (античної) мудрості: позитивний (Оріген, Григорій Нісський) і негативний (Квінт Тертулліан). Вони зверталися до римських імператорів із посланнями на захист християн та розробляли важливі світоглядні ідеї, такі як розуміння сутності Бога, характеру та змісту божественного творіння природи та сутності віри, співвідношення віри та знання;

10.отці церкви (грец. *Εκκλησιαστικοί Πατέρες*; у Православ'ї Святі отці) — стародавня шаноблива назва християнських богословів і церковних діячів, який з IV ст. використовується до групи видатних церковних діячів і письменників минулого (найчастіше це період II—VIII століть), як мирян так і священників, які зробили вагомий внесок у створення і розробку правил, устрою, віровчення і обрядів Церкви, канону Святого Писання (відокремлення богонатхненних книг від апокрифічних) та ін. Вважається, що святих отців відрізняє православне вчення, святість життя, визнання Церкви і древність. Вчення святих отців, так само як розділ богослов'я, що вивчає їхнє вчення називається патристикою або патрологією. Головні Отці Церкви в православ'ї — Три святителі: Василій Великий (Кесарійський), Григорій Богослов (Назіанзин) та Іоанн Золотоустий. Шануються також Григорій Нисський, Афанасій Олександрійський, Діонісій Ареопагіт та ін. Головні Отці в Римокатолицькій Церкві — Августин, Амвросій Медіоланський, Ієронім Стридонський та Григорій I. Пізніших богословів на Заході називають «вчителями Церкви», а їхнє вчення — схоластикою;

11.духовне життя — активно-творча діяльність людей, в результаті якої відбувається засвоєння та перетворення світу у виробництві, зберіганні, розподілі, споживанні духовних цінностей та ідеального змісту. Окремо виділяють духовне життя суспільства та духовне життя окремої людини;

12.дух принцип життя в енергії в людині і тваринах, певного часу вважався істотою, яка складається з особливо витонченої субстанції, такої як дихання чи тепле повітря, відокремлюваної від тіла, таємничої за природою, і приписуваної божественному походженню.

2 Робота над вузловими проблемами та ключовими питаннями теми

1. Пояснити внутрішню логіку розвитку середньовічної філософії через проблему співвідношення віра – розум.

2. Розробити зміст суперечки про універсалії в контексті боротьби середньовічних варіантів ідеалізму (реалізм) та номіналізму (матеріалізм).

3. Пояснити основні принципи та постулати теоцентричної філософії Середніх віків. Дайте філософське тлумачення релігійного Бога.

4. Дати мовою філософії розуміння людини епохи Середніх віків.

3 Запропонувати студентам прочитати уривок з підручника: де мова йде про соціокультурну роль релігії, яку розглядає схоласт Фома Аквінський у роботі «Сумма теології» / Антологія мирової філософії. – М., 1989. – Т. 1, Ч. 2. – С. 827-831 /

А потім провести диспут з проблеми онтологічного доказу буття Бога, який обґрунтовує існування Бога, виходячи з поняття Бога як реальності, досконаліше якої неможливо помислити нічого. Філософське обґрунтування існування Бога полягає в наданні філософських аргументів на користь реальності буття.

4 Тести для перевірки знань

1. Головним світоглядним принципом середньовіччя є: а) космоцентризм; б) антропоцентризм; в) політеїзм; г) теоцентризм; д) пантеїзм?

2. У Середні віка одержала розвиток: а) філософія; б) антична культура; в) схоластика; г) розквіт мистецтва; д) література?

3. Основою світогляду середньовічної людини була віра в: а) непорушний устрій космосу; б) бога; в) природу; г) людину, її сили та можливості?

4. Середньовічному суспільству відповідали така суспільно-економічна формація: а) первісно – суспільна; б) феодальна; в) рабовласницька; г) капіталістична?

5 Запитання для перевірки знань

1. Якими є філософські витоки теоцентризму?

2. Які риси середньовічної філософії зберегли свою актуальність дотепер?

3. Розкрийте сучасне значення провідних ідей християнських віровчення та філософії?

4. У чому полягають причини та зміст радикальних змін у європейському світогляді при переході від античної епохи до європейського Середньовіччя?

5. Світогляди античності та європейського середньовіччя?

6. Етапи розвитку філософії Середньовіччя в Західній Європі?
7. Апологетики і патристика у формуванні середньовічної філософії?
8. Сутність позицій реалізму в схоластичній філософії?
9. Відмінність номіналізму від реалізму?
10. Основні положення філософії Фоми Аквінського?
11. Філософія Реформації?

6 Бліц – контрольна робота (студенти слухають запитання, а пишуть тільки відповіді):

1. Які риси характерні для середньовічного світогляду: а) традиціоналізм; б) антропологізм; в) креаціонізм; г) визначення вічності світу та людського суспільства?

2. Що характерно для номіналізму: а) угода про єдиний зміст вживаних термінів; б) затвердження онтологічного зв'язку слів та речей; в) божественна концепція походження мови?

3. Хто заклав основи середньовічного світогляду: а) Платон; б) Аристотель; в) Фома Аквінський; г) Аврелій Августин; д) Данте Аліґ'єрі?

4. Що таке креаціонізм: а) віра у прогрес; б) віра у первісність і вічність матерії; в) віра у бога як творця усього існуючого; г) віра у завершення історії Страшним Судом?

Перелік рекомендованої літератури

1. Андрущенко В. Філософія: Підруч. / Микола Іванович Горлач (заг.ред.). – 2.вид., перероб. та доп. – Х. : Консум, 2000. – 672с.

2. Аристотель Твори в чотирьох томах. – М.: Мисль, 1976-84. – 2680 с.

3. Афанасенко В. Філософія: Підруч. для вищої школи /Василь Григорович Кремень (заг.ред.), Микола Іванович Горлач (заг.ред.). – 3.вид., перероб. та доп. – Х. : Прапор, 2004. – 735с.

4. Арутюнов В. Філософія: Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни /Київський національний економічний ун-т. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 221с.

5. Білодід Ю. Філософія : Український світоглядний акцент: /Навчальний посібник / Юрій Білодід. - К.: Кондор, 2006. – 355с.

6. Бичко І. Філософія: Підручник для студ. вищих закладів освіти. – 2. вид., стер. – К. : Либідь, 2002. – 408с.
7. Бойченко І. Філософія історії: Підручник для студ. вищ. навч. закладів. – К. : Знання, 2000. – 724с.
8. Буслинський В. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищ. навч. закладів /Київський славістичний ун-т/ Володимир Андрійович Буслинський (ред.). – К., 2002. – 315с.
9. Воронкова В. Філософія: Навчальний посібник / Валентина Воронкова. – Київ: ВД “Професіонал”, 2004. – 460с.
10. Герасимчук А.А., Тимошенко З.І. Курс лекцій з “Філософії”: /Навч.посібник/. – Київ: Європейський університет фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. 1999. – 423 с.
11. Губерський Л. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищих навч. закл. / І.Ф. Надольний (ред.). – 5 вид., стер. – К. : Вікар, 2005. – 516с.
12. Історія філософії (в короткому викладі) / М.: Мисль, 1991. – 590 с.
13. Історія філософії (конспект лекцій) / під загальною редакцією Воловика В.І. – Запоріжжя: ЗДУ, 1993. – 320 с.
14. Кремень В. Філософія: Мислителі. Ідеї. Концепції: Підручник. – К.: Книга, 2005. – 525с.
15. Петрушенко В. Філософія : Навчальний посібник для вузів / Віктор Петрушенко. – 4-те вид., перероб. і доп. – Львів: Новий Світ – 2000, 2006. – 503с.
16. Словник-довідник з курсу Філософії для студентів 2, 3, 4 курсів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Укл. А.Г. Чичков, О.М. Башкеєва, О.М. Патеріло. – Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ, 2014. – 20 с.
17. Смерж Л. Філософія: Навчальний посібник / Леонід Смерж – К.: Кондор, 2004. – 414 с.
18. Спіркін А.Г. Філософія. – М.: Політізд., 2002. – 736с.
19. Таранов П.С. Золота філософія. – М.: ООО «Фирма «Видавництво АСТ», 1999. – 544 с.
20. Філософія: Підручник для студентів вищих закладів освіти / Ігор Бичко, Іван Бойченко, Віталій Табачковський та ін.. – 2-е вид., стереотип.. – К.: Либідь, 2002. – 405 с.

21. Філософія [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Л.В. Губерський та ін.; за ред. Л.В. Губерського]. – Х.: Фоліо, 2013. – 509 с.

22. Філософія як історія філософії: підручник / За ред. В.І. Ярошевця. – К.: Центр навч. л-ри, 2012. – 648 с.

ФІЛОСОФІЯ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

Рекомендації щодо самостійного вивчення теми

Для засвоєння цієї теми в першу чергу доцільно звернути увагу на те, що джерелами філософії Відродження вважаються: 1) антична філософія; 2) середньовічні ересі, які були своєрідною ідеологією опозиційних феодалістичних рухів; ересі підривали середньовічну церковну догматику, офіційну релігійну ідеологію, розчищали шлях антицерковним ідеям мислителів Відродження; 3) передові тенденції в середньовічній філософії взагалі; маються на увазі номіналізм, раціоналістичні та емпіричні тенденції в теорії середньовічної філософії; 4) східна, зокрема арабська філософія, для якої характерна сильна матеріалістична тенденція, а також наукові досягнення арабів у галузі природознавства, що поширились в Західній Європі в XII-XIII ст.; 5) великі відкриття (особливо геліоцентризм Коперніка) та винаходи, які були зроблені на той час (в астрономії, механіці, географії). Найбільш вагомий внесок у філософську думку епохи зробив Ф. Петрарка - італійський мислитель – гуманіст, а також поет, який полемізує з схоластики, виправдовує «Земні» устремління людини, її життя і смерть, шляхи розвитку суспільства. Джерела такої філософії Петрарка бачить у діалогах Платона. Філософія природи формувалась як натурфілософія, яка береться пояснити природу, виходячи із неї самої, спираючись на поняття, розроблені природознавством. Найбільш повно це відображено у творчості М. Кузанського., Т.Парацельса, Д. Бруно. В епоху Відродження природа трактується пантеїстично – це філософське і релігійне вчення про присутність Бога у естві самої природи, або, навпаки, природи у Богові. Бог зливається з природою, внаслідок чого природа обожнюється. Німецький натурфілософ Г. Парацельс (1493 - 1541) поглядав природу як живе ціле, щ пронизане магічними силами. На зміну геоцентричній системі світу приходять геоцентрична. (М. Коперник). Проте за сто років до нього аналогічні ідеї висунув

видатний мислитель М. Кузанський. В трактаті «Про вчення незнання» містяться основні ідеї його філософського-аналітичного вчення: про взаємозв'язок природних явищ, про збіг протилежностей, про безкінечність всесвіту і про людину як мікрокосм. М. Кузанський вважав «єдине» охоплюючим усе, воно не має нічого протилежного собі. Звідси парадоксальний, аналогічний висновок: «єдина» - тотожне безкінечному. На цій підставі М. Кузанський висловив кілька парадоксів; про збіжність діаметра і кола на безкінечність. У безкінечності будь-яка точка стає центром. Творіння Богом світу мислиться М. Кузанським у дусі неоплатонічної ідеї «еманації». Д. Бруно (1548-1600) поділяючи думки М. Кузанського про збіжність протилежностей, стверджував, що космос і божество безкінечні і єдині, природа – це «Бог в речах», головні філософські роботи: «Про безкінечність, всесвіт і світи», «Про причину, принцип і єдине». Починаючи з Бруно, європейська філософія під матерією починає мислити субстанцію, якій притаманний рух й активність. Д. Бруно вважав Всесвіт єдиним, що він не породжується і не знищується, не може зменшуватися або збільшуватися, в цілому він нерухомий, але в його просторі рухаються тіла, які є складовими частками Всесвіту.

А також для засвоєння цієї теми необхідно відпрацювати такі підрозділи цієї самостійної роботи:

1 Робота над науковими поняттями і категоріями

1.Ренесанс або Відродження, (фр. *Renaissance* — «Відродження») - культурно-філософський рух кінця Середньовіччя - початку Нового часу, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму та орієнтувався на спадщину. За своєю основою Ренесанс - антифеодальний за спрямуванням йому властивий гуманістичний світогляд, звернення до культурної спадщини античності, її «відродження» (звідси і походження терміну). Його провісниками виступили поет Данте, художник Джотто та інші. Але родоначальниками Відродження вважаються Франческо Петрарка (1304–1374), автор «Книги пісень» і Джованні Бокаччо (1313–1375) - автор «Декамерону»;

2.гуманізм або гуманність (от лат. *humanitas* – «людяність», *humanus* – «людяний», *homo* – «людина») - етична життєва позиція, яка стверджувала, що люди мають право в свобідній формі визначати смисл і форму свого життя. Це система ідей і

поглядів на людину як на найбільшу соціальну цінність, створення умов для її повноцінного життя і фізичного та духовного розвитку. Сама ж гуманність проповідує будівництво гуманістичного суспільства, в якому присутня етичність, право і обов'язок вибору для кожної людини сенсу свого власного життя, а також її форми. Поняття гуманізму, як суспільного явища, вперше з'явилося в епоху Відродження. На той час людство накопичило досить вагомі надбання в культурі, мистецтві, природничих та суспільних науках. Це була епоха заперечення норм життя середньовіччя з його жорстокістю людей один до одного, до природи, міждержавними війнами, переходу до нових стосунків. Таким чином в історії людства з'явилась нова ідеологія, яка почала відстоювати найкращі сторони в стосунках між людьми, яка заперечувала нерівність людей в фінансовому, майновому та інших відносинах. Ідея гуманізму полягає в закріпленні норм людяності в суспільстві, в звільненні людини від рабського, феодалного способу мислення;

3.антропоцентризм (грец. *ανθρωπος* - людина і лат. *centrum* - центр) - різновид телеології, філософське (антропологічне) вчення, за яким людина є центром Всесвіту і метою всіх подій, які в ньому відбуваються, що вона створена Богом «за своїм образом і подобою». Отже, Бог дав людині свободу волі, вона сама має вирішити свою долю, визначити своє місце у світі. Антропоцентризм - це принцип, відповідно до якого людина є завершенням еволюції світобудови. Сам термін був вперше вжитий в добу Відродження. Суть його полягає в тому, що центр Всесвіту переноситься від проблем світобачення до конкретних проблем людини;

4.секуляризація або секуляризм (від лат. *saecularis* - світський) - відвернення від релігії як такої в суспільстві, родині, політиці тощо. Принцип світськості. Це вид змін у взаємовідносинах релігії з суспільством у напрямку звільнення від релігійного впливу. Вилучення чогось із церковного відання й передання його до світського, цивільного. Звільнення від впливу церкви (наприклад шкільної освіти); 5.пантеїзм (англ. *pantheism*, грецьке: *παν - усе і θεός - Бог*) - філософська доктрина, яка стверджує, що Всесвіт є ідентичним з Богом; редукція Бога до Всесвіту або Всесвіту до Бога. Іншими словами, пантеїзм - це вірування чи вчення, яке представляє природний світ, включаючи людину, частиною божества. Термін «пантеїст» запровадив англійський філософ Джон

Толанд (1705р.), а термін «пантеїзм» - його противник, нідерландський теолог І. Фай (1709р.). У пантеїстичних концепціях нерідко ховалися натуралістичні тенденції, що розчиняють Бога в природі і підводили до матеріалізму, являючи собою вчення, опозиційні до панівного теїстичного релігійного світогляду. Іноді ж у форму пантеїзму вдягалися релігійно-містичні прагнення, що розчиняють природу в бозі;

6.макрокосм (грец. *μακρος* - великий і грец.*κοσμος* - світ; англ. *macrocasm*) - найзагальніші філософські уявлення про виміри світу. Макрокосм - макросвіт -Всесвіт, уся природа, універсум. Зовнішній (по відношенню до людини) світ;

7.мікрокосм (грец. *μικρος* — маленький і грец.*κοσμος* — світ; англ. *microcasm*) Світ мікрочастинок. Внутрішній світ людини в епоху Відродження;

8.макрокосм і мікрокосм (взаєвідносення) тобто Всесвіт і людина. У фізичному макросвіті матеріальні об'єкти на відміну від мікросвіту (мікрокосму) мають різко виражену перервну або неперервну (хвильову) природу. Рух матеріальних об'єктів у макрокосмі підпорядкований, як правило, законам класичної механіки (для мікросвіту - квантової механіки). Водночас фізичні макрокосм і мікрокосм підпорядковані законам теорії відносності. Згідно ідеї аналогією макрокосм і мікрокосм, чоловік існує не тільки як тіло в системі тіл, що вивчає фізика, не тільки як сенс у світі смислів, що вивчають, напр., психологія, соціологія, астрологія, але він ще якимось мале ціле у великому цілому, всесвіт у Всесвіті. Макрокосм - Всесвіт, згідно з іонічної натурфілософії традиції, підпорядкована дії тих же законів, що мікрокосм, що представляє собою відтворення Макрокосму. Тому вивчення природи людини дозволяє зрозуміти закони Всесвіту, і навпаки. Наприклад, вчення про чотири типи темпераменту у людини, що спирається на уявлення про єдність макрокосму і мікрокосму. Вода, вогонь, повітря, земля, поняті не тільки як елементи, з яких виник Всесвіт, але і як підстави характеру людини, визначають різницю в темпераментах флегматика, сангвініка, холерика і меланхоліка відповідно. Уявлення про аналогію світу і людини, тобто макрокосм і мікрокосм переживають свій розквіт в натурфілософії і містики епохи Відродження. Особливе теоретичне та практичне значення ця ідея набуває в окультній медицині, алхімії та магії Агріппи (1486-1535р.р.) і Парацельса (1493-

1541р.р.). Останній, зокрема, відтворює положення іонічної натурфілософії у своєму вченні про елементи, відповідно яких і Всесвіт, і людина складаються з одних і тих же елементів - землі, вогню, води і повітря, і тому все, що є у Всесвіті, є і в людині. Макрокосм є ліки, бо ж у ньому є і хвороби, в людині є хвороби, так само в ньому є і ліки. У Новий час ідея макрокосму і мікрокосму не знаходить свого місця в науковій картині світу, створеній на основі законів механіки і виявляється за межами науки. У деяких своїх аспектах вона близька романтикам і Шопенгауєру, в його вченні про світової волі;

9. натурфілософія (лат. *natura* – «природа») - філософія природи, тлумачення природи, розглянутій в її цілності. Кордони між натурфілософією і природознавством, а також її місце у філософії історично змінювалися. Найбільшу роль натурфілософія відіграла в давнину. Натурфілософія стала першою історичною формою філософії і фактично зливалася з природознавством. У подальшому натурфілософія в основному називалася фізикою, тобто вченням про природу. Натурфілософія – це спроба пояснити й витлумачити оточуючий світ та природу, спираючись на результати наукових досліджень. Тим самим вирішуються суто філософські питання щодо будови світу та місця в ньому людини. Термін «натурфілософія» вперше використав давньоримський філософ Сенека. Специфіка ренесансного світовідчуття сприяла розвитку натурфілософських учень, які стали одним з провідних філософських напрямів цієї історичної епохи та заклали підґрунтя подальшого розвитку європейської філософії, Серед представників натурфілософського напрямку — геніальний митець Леонардо да Вінчі, великі вчені Микола Копернік і Галілео Галілей, одна з найгероїчніших постатей в історії світової філософії Джордано Бруно;

10. механіцизм, однобічний метод пізнання і світобачення, що ґрунтуються на виставі, ніби механічна форма руху єдина об'єктивна. Послідовний розвиток цього погляду приводить до заперечення якісного різноманіття явищ в природі і суспільстві або до уявлення про нього як лише про суб'єктивну ілюзію. У ширшому сенсі механіцизм є метод «зведення» складних явищ до їх простіших складових, метод розкладання цілого на частини, неспецифічні для даного цілого (на біологічні стосунки, коли йдеться про соціальних явищах, на фізико-хімічних, коли йдеться про біології, і т. д.).

Історично механіцизм виступав як пануючий напрям науково-матеріалістичній думці впродовж 16-18 століть, коли механіка була єдиною розвиненою наукою, що отримала вживання у виробництві, і тому здавалася «наукою взагалі», абсолютною наукою, що розташовує відповідно абсолютним методом — математикою, що розуміється в основному механістично. Класичними представниками механіцизму можуть вважатися Р. Галілей, І. Ньютон, П. С. Лаплас (у природознавстві), Т. Гоббс, Ж. Ламетрі, П. Гольбах (у філософії). Типовими представниками механіцизму в 19 ст. були Л. Бюхнер, До. Фохт, Я. Молешот, Е. Дюрінг. Однобічно механістичний підхід до пізнання природних і суспільних явищ піддавався критиці Б. Спінозою, Г. Лейбніцом, частково Д. Дідро. Як обмежено виправданий метод мислення, він був здоланий («знятий») Г. Гегелем (йому належить і сам термін «механіцизм-коду») в діалектичному розумінні завдань і природи мислення. Критикуючи М., Гегель одночасно ототожнював його недоліки з природою матеріалізму взагалі. Гегель «хотів принизити матеріалізм епітетом «механічний».

2 Робота над вузловими проблемами та ключовими питаннями теми 1) антропоцентричні проблеми, 2) аксіологічні проблеми, 3) натурфілософські проблеми, 4) вчення про державотворення і 5) перші соціальні утопії.

3 Запропонувати студентам прочитати уривок з книги:

де мова йде про проблему протиріч, яка є основною у творчості М. Кузанського: «Усі речі, завдяки причетності Єдиному суть те, що вони суть. Єдине ж, причетність чому є буття як усього, так і окремого, по-своєму сіяє у всіх речах. Тому у твоїх роздумах тобі треба шукати тотожність у множині або ж єдності – в інакшості».

Проблема для диспути: У чому полягає діалектичний характер роздумів М. Кузанського про збіг усіх протилежностей, про співвідношення частини і цілого?

4 Тести для перевірки знань

1. Центральним світоглядним принципом філософії Відродження є: а) теоцентризм; б) космоцентризм; в) антропоцентризм; г) політеїзм; д) гуманізм?

2. Хто з філософів Відродження зробив припущення, суть якого дуже близька до сучасного розуміння голографічної будови Всесвіту

(у частці міститься ціле): а) Дж.Бруно; б) М.Кузанський; в) Т.Парацельс?

3. У вирішенні онтологічних проблем філософія Відродження орієнтувалася в основному на твори: а) Платона; б) Аристотеля; в) Аверроеса?

4. Ренесансна культура базувалася на: а) середньовічній спадщині; б) відродженні античної культури; в) природничо-науковому знанні; г) атеїзмі.

5 Запитання для перевірки знань

1. Назвати основні періоди розвитку філософії епохи Відродження та дати їх обґрунтування.
2. Як вирішувалася в філософії Відродження проблема співвідношення кінцевого та безкінечного?
3. За якими параметрами відрізнялася натурфілософія Відродження від натурфілософії Античності?
4. Що нового в розвиток філософської думки внесли італійські гуманісти?
5. Що таке «секуляризація», «утопія», «натурфілософія»?
6. Назвіть характерні риси філософії Відродження?
7. У чому суть антропоцентризму і гуманізму Відродження?
8. Охарактеризуйте філософські ідеї італійських гуманістів?
9. В чому полягає концепція «двох істин»?
10. Розкрийте зміст вчення про Всесвіт М.Кузанського?
11. Філософські погляди Ф.Петрарки?
12. Філософська антропологія М.Кузанського?
13. Порівняльна характеристика соціальних утопій Т.Мора і Т.Кампанелли?
14. Співвідношення політики та моралі в трактаті Н.Макиавеллі «Державець»?

6 Бліц – контрольна робота (студенти слухають запитання, а пишуть тільки відповіді)

1. В Античності людина – це природна істота, у Середньовіччі вона – з одного боку, образ і подобає Бога, з іншого, творіння Бога, а в епоху Відродження – ким стає людина?

2. З ким із філософів Середньовіччя веде діалог Ф.Петрарка у філософському трактаті «Моя таємниця»?
3. Якому із своїх творінь тотожний Бог, за М.Кузанським?
4. З вченням якого філософа Відродження поєднав Дж.Бруно геліоцентричне вчення М.Коперника?
5. Із творчості якого філософа Відродження європейська філософія під матерією починає мислити не просто матеріал, а субстанцію?
6. Хто був авторами вчення про «двох істин»?
7. В творах яких філософів Відродження висвітлені перші ідеї утопічного соціалізму?
8. Хто з філософів Відродження заявив, що «політика – справа брудна»?
9. Що таке макіавеллізм?
10. Хто був автором концепції централізованої держави в епоху Відродження?

Перелік рекомендованої літератури

1. Арутюнов В. Філософія: Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни /Київський національний економічний ун-т. – 2-е вид.,перероб.і доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 221с.
2. Бичко І. Філософія: Підручник для студ. вищих закладів освіти. – 2. вид., стер. – К. : Либідь, 2002. – 408с.
3. Буслинський В. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищ. навч. закладів /Київський славістичний ун-т/ Володимир Андрійович Буслинський (ред.). – К., 2002. – 315с.
4. Воронкова В. Філософія: Навчальний посібник / Валентина Воронкова. – Київ: ВД “Професіонал”, 2004. – 460с.
5. Горфункель А.Х . Философия эпохи Возрождения. – М.: Висш. шкiла, 1980. - 368 с.
6. Губерський Л. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищих навч. закл. / І.Ф. Надольний (ред.). – 5 вид., стер. – К. : Вікар, 2005. – 516с.
7. Історія філософії (в короткому викладі) / М.: Мисль, 1991. – 590 с.
8. Кремень В. Філософія: Мислителі. Ідеї. Концепції: Підручник. – К.: Книга, 2005. – 525с.
9. Кузанський М. Твори в 2-х т. - М.: Мисль, 1980. - 978 с.

10. Макіавелі М. Государь: Твори. - М.: Вид-во «Фоліо», 1968. - 656 с.
11. Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто сонця. – К.: Дніпро, 1988. - 207 с.
12. Петрушенко В. Філософія : Навчальний посібник для вузів / Віктор Петрушенко. – 4-те вид., перероб. і доп. – Львів: Новий Світ – 2000, 2006. – 503с.
13. Словник-довідник з курсу Філософії для студентів 2, 3, 4 курсів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Укл. А.Г. Чичков, О.М. Башкеєва, О.М. Патеріло. – Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ, 2014. – 20 с.
14. Смерж Л. Філософія: Навчальний посібник / Леонід Смерж – К.: Кондор, 2004. – 414 с.
15. Соколов В.В. Европейская философия XV – XVII веков. – М.: Висш.шк., 1984. - 448 с.
16. Спиркин А.Г. Філософія. – М.: Політгзд., 2002. – 736с.
17. Таранов П.С. Золота філософія. – М.: ООО «Фирма “Видавництво АСТ”», 1999. – 544 с.
18. Філософія: Підручник для студентів вищих закладів освіти / Ігор Бичко, Іван Бойченко, Віталій Табачковський та ін.. – 2-е вид., стереотип.. – К.: Либідь, 2002. – 405 с.
19. Філософія [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Л.В. Губерський та ін.; за ред. Л.В. Губерського]. – Х.: Фоліо, 2013. – 509 с.
20. Філософія як історія філософії: підручник / За ред. В.І. Ярошевця. – К.: Центр учбов. л-ри, 2012. – 648 с.

ВІТЧИЗНЯНА ФІЛОСОФІЯ

Рекомендації щодо самостійного вивчення теми

Для засвоєння цієї теми доцільно звернути увагу на такі підрозділи цієї самостійної роботи: 1.провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі; 2.поява професійної філософії в Україні (Ю. Дрогобич, Павло Русин та ін.); 3.особливості філософських курсів Києво-Могилянської академії: П. Могила, С. Яворський, Ф.Прокопович; 4.філософія Г. Сковороди; 5.університетська філософія в Україні: Я. Ковальський, Й. Міхневич,

П. Юркевич; 6. філософські ідеї в українській літературі та громадсько-політичних руках: М. Гоголь, Т. Шевченко, І. Франко; 7. особливості розвитку української філософії 20 ст.

Також, для засвоєння цієї теми в першу чергу доцільно звернути увагу на те, що вітчизняна філософія являє собою ланку світової філософії, характерні риси й особливості якої залежать від загально-історичного філософського процесу та суспільно-історичного контексту. Отже, історія української філософської думки – потужний потік в українській культурі, який відбиває суперечності буття українського народу. Про внутрішню логіку розвитку вітчизняної філософії читайте, наприклад, в [1; 4; 5 с. 118-132, 366-376; 7]. Схемами, теоретичними блоками, основними положеннями вона представлена в [2; 6; 8]. Головне, що в цих джерелах підкреслюється, що українську філософську думку необхідно розглядати в контексті розвитку загальної історичної думки нашої вітчизни від X ст. до XX ст. У цьому плані слід наступної періодизації вітчизняної історії філософії:

1. 9-11 ст - виникнення філософії Київської Русі: давньоболгарська книжність; візантійська патристика. X-XI ст. творчим діалогом східнослов'янської міфо-епічної свідомості з греко-візантійською християнсько-філософською думкою (т.зв. «двовір'я»). Вже тут формуються основні риси українського світоглядного менталітету: соборність, народність, довіра, справедливість, правдивість, працелюбність. У X-XI ст. українська історія філософії розкривається у формі «народної» (міфи-«кошуни», билини) та «книжної» мудрості. Остання представлена текстами «Ізборників Святослава» (1073р., 1076р.), «Слова про закон та благодать» Іларіона (XI ст.), «Повчання» Володимира Мономаха (XII ст.);

2. 14-17 століття - виникають основні філософські школи. Києво-Могилянська академія перша на території України вищий учбовий заклад. Створена митрополитом Петром Могилою в 1632р. на базі школи Богоявленського братерства (з 1615р.) і школи при Києво-печерській лаврі (1631). Отримала статус академії в 1701р.. Була крупним освітнім і науковим центром східнослов'янських народів. Просвітителі Києво-могилянської академії (Симеон Полоцький, Петро Могила). Серед професорів Академії бачимо таких видатних українських мислителів як Прокопович (1681-1736р.р.), Галатовський

(п. 1688 р.), Яворський (1658-1722р.р.), Баранович (н. бл. 1620-1693р.р.), Гізель (н. бл. 1600-1683р.р.), Г.Кониський (1717-1795р.р.), Й.Кононович-Горбацький (н. 1653р.). Навчальна програма Академії будувалася за класичною схемою західноєвропейського університету («сім вільних наук»). Термін навчання становив 11 років, з них 2 роки вивчалася філософія. Програма передбачала знайомство з творами східних отців церкви, філософськими ідеями античності, західною патристикою, схоластиком, ідеями Відродження, Реформації, раннього Просвітництва та ін. Поряд з вітчизняною філософською традицією широко вивчалися досягнення західноєвропейської науково-філософської думки доби Відродження і нового часу;

3. Просвітницька філософія Ф.Прокоповіча;

4. Матеріалістичний пантеїзм М.Ломоносова (1711 — 1765р.р.), перший слов'янській учений-природодослідник світового значення, поет, що заклав основи руської літературної мови, художник, поборник вітчизняної освіти, науки і економіки. Розвивав атомно-молекулярні уявлення про будову речовини, стверджував, що теплота обумовлена рухом «корпускул» (молекул). Сформулював загальний принцип збереження матерії і руху. З Філософський етичний перебіг Григорія Сковороди. Сковорода Григорій Савич (1722 – 1794р.р.), український філософ, поет, музикант, педагог. З 70-х рр. вів життя мандруючого жебрака-філософа; твори Сковороди розповсюджувалися в рукописах. Сенс людського існування - подвиг самопізнання. Філософія, за Г.Сковородою, є самим життям; предмет філософії – людина, головна цінність якої не її теоретичні здібності, а емоційно-вольове ество – «серце». Реальний світ, за Сковородою, є результатом взаємодії трьох світів: 1) великого світу, у якому живе «все породжене», макрокосмосу; 2) другий світ «є мікрокосмос, себто світик, світочок або людина»; 3) третій світ – «символічний» або Біблія. Кожний світ поділяється ще на дві «натури» – «зовнішню» («видиму») і «внутрішню» («невидиму»). Між макро-і мікрокосмосом існує гармонія, але встановлюється вона не сама собою, а залежить від вміння людини «розшифрувати» символи Біблії – цього «третього світу», який опосередковує стосунки людини з природою. Така «розшифровка» відбувається в праці і призводить до гармонії, щасливого життя лише в тому разі, коли праця виявляється «сродною» (відповідною «серцю» даної людини);

5. Ліберальна філософія Чаадаєва П. Я. (1794 — 1856р.р.) - російський мислитель у головному творі «Філософічні листи» висловив думки про відчуження Росії від усвітньої історії, про духовний застій і національне самовдоволення, що перешкоджають усвідомленню і виконання нею визначеній зверху історичній місії. За публікацію першого листа (1836) «високим велінням» був оголошений божевільним. У «Апології божевільного» (1837р.), написаною у відповідь на звинувачення, Чаадаєв виразив віру в історичне майбутнє Росії;

6. Виникнення Кирило-Мефодіївського братства: М.Костомаров (1817-1885р.р.), П.Куліш (1819-1897р.р.), Т.Шевченко (1814-1861р.р.), при всій відмінності індивідуальної позиції кожного, демонструють своєрідний екзистенціально-романтичний спосіб філософствування. Україна як головна реалія творчості Т.Г.Шевченка, змальовується у постійній опозиції-діалозі двох основних її вимірів – тої соціальної спільності, яка реально втілена в історичній дійсності, що триває у теперішньому часі, і духовно-ідеальної спільності, що мала бути в минулому (репрезентована високими морально-етичними заповідями козацької слави) і яка має бути відроджена у майбутньому;

7. Російські і українські матеріалісти другої половини ХІХ століть-поч. ХХ ст. (Чернишевський, Пісарев, Потєбня, Леся Українка, Драгоманов І.Франко). Чернишевський М. Г. (1828 — 89р.р.) стояв на позиціях антропологізму. Вважав, що соціалізм обумовлений всім розвитком людства; для Росії перехід до соціалізму можливий через селянську общину (один з родоначальників народництва). Соціалістичні ідеали Чернишевського знайшли віддзеркалення в романі «Що робити?» (1863р.) Але у М.Драгоманова (1841-1895р.р.) провідною є ідея суспільного поступу до соціалізму, вищим втіленням якого виступає анархістський ідеал «безначальства». Філософські погляди Драгоманова формувалися, головним чином, в дусі кантівського позитивізму, прихильності до природничо-наукової «моделі» пізнання і мислення. Філософ-мислитель І.Франко (1856-1916р.р.) так само дотримувався соціалістичного суспільно-політичного ідеалу. Ставлячись з повагою до соціалістичної теорії К.Маркса, І.Франко водночас не погоджувався з ідеєю диктатури пролетаріату. Не погоджувався він і з Марксовим тлумаченням національного питання, говорячи про «народне відродження» як одне

з центральних завдань реалізації соціалістичного ідеалу. У філософії І.Франко віддавав перевагу «позитивній філософії, що базувалася на найновішому природничому знанні»;

8. Релігійна філософія кінця 19 - почала 20 століть (Соловйов, Бердяєв, Павло Флоренський). Соловйов В. С. (1853 — 1900р.р.), російський релігійний філософ, поет, публіцист. У вченні Соловйова про універсум як «усеединстве» християнський платонізм переплітається з ідеями новоєвропейського ідеалізму, Проповідував утопічний ідеал усесвітньої теократії, крах якого привів до посилення есхатологічних настроїв Соловйова. Бердяєв М. О. (1874 — 1948р.р.), релігійний філософ. Брав участь в збірках «Віхи» (1909), Від марксизму перейшов до філософії особи і свободи у дусі релігійного екзистенціалізму і персоналізму. Свобода, дух, особа, творчість протиставляються Бердяєвим необхідності, світу об'єктів, в якому царюють зло, страждання, рабство. Сенс історії, по Бердяєву, містично осягнувся в світі вільного духу, за межами історичного часу. Основні твори: «Філософія вільного духу», «Російська ідея» (1946р.), «Самопізнання»;

9 Школа космістів (Федоров, Ціолковський, Вернадський). Так, воскресіння, досягнення безсмертя мислиться Федорову як «загальна справа» людства, що веде до загального братерства і спорідненості, до подолання всякої «ворожнечі». Затверджуючи культ предків як основу дійсної релігії, Федоров розійшовся з традиційним християнством. У своїх філософсько-художніх творах Ціолковський розвивав утопічну «космічну філософію», яка припускає розселення людства в Сонячній системі і інших зоряних світах і перетворення мешканців Землі в розумних «тварин та рослин», що безпосередньо переробляють сонячну енергію. Ці ідеї лягли в основу так званого російського космізму. Вернадський Володимир Іванович (1863 — 1945р.р.) - російський природодослідник, мислитель і громадський діяч. Основоположник комплексу сучасних наук про Землю - геохімії, біогеохімії, радіохімії і ін. Організатор багатьох наукових установ і шкіл. Ідеї Вернадського зіграли видатну роль в становленні сучасної наукової картини миру. В центрі його природничонаукових і філософських інтересів - розробка цілісного вчення про біосферу, живу речовину (організуючому земну оболонку) і еволюцію біосфери в ноосферу, в якій людський розум і діяльність наукової думки стають

визначальним чинником розвитку, могутньою силою, порівнянною по своїй дії на природу з геологічними процесами. Вчення Вернадського про взаємовідношення природи і суспільства зробило сильний вплив на формування сучасної екологічної свідомості;

10. В роки радянської влади на Україні має місце діалектична П.Копніна (1922-1971р.р.), який з гуманістичних («младомарксистських») позицій тлумачив проблеми логіки наукового дослідження. Численні учні Копніна, філософи-«шістдесятники» у своїх працях відроджують екзистенціальні теми української історії філософії, розробка яких стала після проголошення суверенності ґрунтом розбудови новітнього етапу філософії незалежної України.

1 Робота над науковими поняттями та категоріями

Для кращого засвоєння змісту визначної теми необхідно з'ясувати певну кількість термінів і напрямків:

1.«любомудріє», на відміну від житейського знання – «смысленності» (кмітливості) – осягає істину в міркуваннях над книгою, текстом, словом. У «слові божому» істина «загадана», адже божественне знання («одкровення») завжди є «сокровенним». «Любомудрію» притаманний антропоцентризм, воно постійно шукає посередника між природним і духовним світом, який би «зв'язав» творця з творінням. Таке прагнення йде від міфо-епічного слов'янського антеїзму, уявлення про нерозривність зв'язку між людиною і рідною природою, землею-ненькою;

2.«антеїзм» (емоційно-шанобливе ставлення до рідної землі, яка уявляється нерозривною цілісністю людського і природного буття);

3.«екзистенціально-плюралістичне, особистісне» бачення реальності;

4.«кордоцентризм» (від лат. cordis – «серце») як домінування «серця» (почуттєво-емоційної сфери людського ества) над «головою» (раціоналістично-натуралістичного тлумачення світу);

5.іосифляне - церковно-політична течія в російській державі кінця 15 — середини 16 вв. Ідеолог — Йосип Волоцький. У боротьбі з нестяжателями відстоювали непорушність церковних догм, захищали церковно-монастирське землеволодіння. Йосип Волоцький

(1439/40 — 1515 р.р.), засновник і ігумен монастиря Іосифоволоколамського, глава іосифлян, письменник. Автор «Просвітителя» (не раніше 1502 р.), багатьох послань і ін.;

6. нестяжателі - релігійно-політична течія в кінці 15 — початку 16 вв. Нил Сорський, Вассиан Косою і ін. Нестяжателі проповідували аскетизм, відхід від світу, закликали до відмови церкві від земельної власності. Засуджені на церковних соборах 1503р., 1531 р.;

7. слов'янофіли - представники одного з напрямів російській суспільній думці 40 - 50-х рр. 19 в. Виступали за обгрунтуванням особливого, відмінного від західноєвропейського шляху історичного розвитку Росії, убачаючи її самобутність у відсутності боротьби соціальних груп, в селянській общині, православ'ї як єдино дійсному християнстві; протистояли західникам. Виступали за відміну кріпосного має рацію, страті, за свободу друку і ін. Головні представники: брати К.С. і І.С. Аксакови, І.В. і П.В. Кирєєвськіє, А.І. Кошельов, Ю.Ф. Самарін, А.С. Хом'яків, В.А. Черкаський;

8. західники - представники одного з напрямів російській суспільній думці 1840 — 50-х рр. Вважали історію Росії частиною загальносвітового історичного процесу, прихильники розвитку країни по західноєвропейському шляху. Критикували самодержавство і кріпацтво, висували проекти звільнення селян із землею, прихильники реформ і конституційного перетворення державного ладу. Головні представники: П.В. Анненков, В.П. Боткін, Т.З. Грановський, К.Д. Кавелін, М.Н. Катків, І.С. Тургенєв, П.Я. Чаадаєв, Б.Н. Чичерін;

9. народництво - ідеологія і рух частини інтелігенції в Росії в 2-ій половині 19 в., що виступала проти залишків кріпацтва і капіталістичного розвитку Росії. У основі народництва - віра в соціалістичний потенціал селянства, в общину і артіль як зачаткові форми соціалістичних відносин, в можливість розвитку Росії по некапіталістичному шляху, відмінному від Західної Європи. Родоначальники: А.І. Герцен, Н.Г. Чернишевський; ідеологи: М.А. Бакунін, П. Лавров, П.Н. Ткачев;

10. дуалістична школа Петра Чаадаєва. Дуалізм - (від латинського dualis — подвійний) філософське учення, яке витікає з визнання рівноправними два почав, — духу і матерії.

2 Робота над вузловими питаннями теми

1. Проблема виникнення світу і людини в українській філософії періоду Києво-Могилянської академії 17-18 ст.
2. Проблема моралі і «серця» людини у філософських поглядах Г.С.Сковороди.
3. Матеріалістичні погляди на світ філософів вітчизняної філософії (Потебня, Драгоманов, Л.Українка, І.Франко).

3 Запропонувати студентам прочитати уривок із

підручника: Булатов М.А. Філософія: Учебн. пос. для студ. вузов. – К.: “Фіта”, 1994. – С. 120-121, де Г.С. Сковорода пропонує свій суспільний ідеал «горней республіки». На основі даної проблеми провести диспут.

4 Тести для перевірки знань

1. Яку політичну владу підтримував Ф.Прокопович в своєму вченні про державу: а) демократичну; б) «освіченого монарха»; в) аристократичну; г) «філософа на троні»?

2. Про яку істину говорить Сковорода в наступному вислові «Істина, повноцінна тільки тоді, коли вона базується на розкритті духовної природи, «родинності», здібності до того або до іншого роду діяльності, існує в моральній досконалості»: а) об'єктивну; б) абстрактну; в) суб'єктивну; г) відносну; д) абсолютну?

3. Які філософські напрямки відображені в наступному вислові І. Гізеля «Бог створив матерію та рух, з яких у подальшому виникають тілесні субстанції, тобто різні тілесні речі, що наділені богом природним для них способом існування»: а) матеріалістичні; б) дійстичні; в) дуалістичні; г) пантеїстичні?

5 Запитання для перевірки знань

1. Як вирішується проблема людини у контексті теорії «двох натур і трьох світів» в вітчизняній філософії (Сковорода)?

2. Яке значення має християнство для формування світогляду вітчизняної філософії (принципи і основи світогляду)?

3. Яким чином вирішує проблему сутності соціалізму філософ М.Драгоманов?

4. Як вирішується проблема становлення сучасної наукової картини миру і що таке ноосфера згідно філософії В.Вернадського?

6 Бліц – контрольна робота (студенти слухають запитання, а пишуть тільки відповіді)

1. Виникнення філософської думки в Україні (хронологічно); 1. X р. 2. XVII р. 3. XX р.
2. Соціально-філософські погляди Г.С. Сковороди: 1. Матеріалістичні. 2. Ідеалістичні. 3. Дуалістичні.
3. Філософи-мислителі Києво-Могилянської академії: 1. М. Костомаров. 2. П. Могила 3. Г. Сковорода. 4. І. Гізель. 5. Л. Українка. 6. Ф. Прокопович.

Перелік рекомендованої літератури

1. Андрущенко В. Філософія: Підруч. / Микола Іванович Горлач (заг.ред.). – 2. вид., перероб. та доп. – Х. : Консум, 2000. – 672с.
2. Антонович Д. Українська культура. – К.: Либідь, 1993. – 592с.
3. Афанасенко В. Філософія: Підруч. для вищої школи / Василь Григорович Кремень (заг.ред.), Микола Іванович Горлач (заг.ред.). – 3. вид., перероб. та доп. – Х. : Прапор, 2004. – 735с.
4. Арутюнов В. Філософія: Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни / Київський національний економічний ун-т. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 221с.
5. Білодід Ю. Філософія : Український світоглядний акцент: / Навчальний посібник / Юрій Білодід. - К.: Кондор, 2006. – 355с.
6. Бичко І. Філософія: Підручник для студ. вищих закладів освіти. – 2. вид., стер. – К. : Либідь, 2002. – 408с.
7. Буслинський В. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищ. навч. закладів / Київський славістичний ун-т/ Володимир Андрійович Буслинський (ред.). – К., 2002. – 315с.
8. Воронкова В. Філософія: Навчальний посібник / Валентина Воронкова. – Київ: ВД “Професіонал”, 2004. – 460с.
9. Губерський Л. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищих навч. закл. / І.Ф. Надольний (ред.). – 5 вид., стер. – К. : Вікар, 2005. – 516с.

10. Історія філософії (в короткому викладі) / М.: Мисль, 1991. – 590 с.
11. История философии народов СССР в 5-ти томах. - М.: Наука, 1988. – т.5. – 576 с.
12. Кремень В. Філософія: Мислителі. Ідеї. Концепції: Підручник. – К.: Книга, 2005. – 525с.
13. Літопис руський. - К.: Дніпро, 1989. - 591 с.
14. Нарис історії філософії на Україні - К.: Наукова думка, 1966. - 656 с.
15. Петрушенко В. Філософія : Навчальний посібник для вузів / Віктор Петрушенко. – 4-те вид., перероб. і доп. – Львів: Новий Світ – 2000, 2006. – 503с.
16. Смерж Л. Філософія: Навчальний посібник / Леонід Смерж – К.: Кондор, 2004. – 414 с.
17. Спиркин А.Г. Філософія. – М.: Політгзд., 2002. – 736с.
18. Філософія: Підручник для студентів вищих закладів освіти / Ігор Бичко, Іван Бойченко, Віталій Табачковський та ін.. – 2-е вид., стереотип.. – К.: Либідь, 2002. – 405 с.
19. Філософія [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Л.В. Губерський та ін.; за ред. Л.В. Губерського]. – Х.: Фоліо, 2013. – 509 с.
20. Філософія як історія філософії: підручник / За ред. В.І. Ярошевця. – К.: Центр учбов. л-ри, 2012. – 648 с.